

Zienswijze inzake de Notitie Reikwijdte en Detailniveau

Het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat is nog steeds bezig met het traject om zandwinning in het kwetsbare IJsselmeer te bevorderen, door een planMER op te stellen. Dit is opmerkelijk omdat het IJsselmeer is aangewezen als Ramsar/Natura 2000 verdragsgebied en van dwingend nationaal belang is als zoetwaterbekken, terwijl geen onderzoek wordt gedaan buiten het beschermde natuurgebied. Hierbij onze reactie op de Notitie Reikwijdte en Detailniveau.

Belanghebbenden

Deze zienswijze wordt ingediend door een combinatie van organisaties: te weten bewonersgroepen en organisaties met rechtspersoonlijkheid zoals Stichting Gaasterlân Natuerlân, Vogelbescherming Nederland en de IJsselmeervereniging.

Inleiding

In deze zienswijze komen primair de juridische argumenten aan de orde die prohibitief zijn voor significante zandwinning in het N2000 watergebied (en de daarmee samenhangende planMer) (Hoofdstuk 1)). Daarna - voor het geval u toch zou besluiten tot een planMer voor dit beperkte gebied zonder alternatieven - komen subsidiair de overige argumenten tegen zandwinning aan de orde (Hoofdstuk 2).

Hoofdstuk 1

Wettelijke beletsels: Natura 2000, zoetwaterreserve en afbakening onderzoeksgebied

Natura 2000 en afbakening onderzoeksgebied

De verdrachtsrechtelijke en wettelijke regels maken de beoogde zandwinning onmogelijk in dit N2000 gebied (praktisch samenvallend met het IJsselmeer). Het ligt voor de hand dat niet voldaan kan worden aan de ADC-toets van art. 2 lid 8 Wet natuurbescherming. Er zijn immers alternatieven en er is geen sprake van een dringende noodzaak van groot openbaar belang. Door het onderzoeksgebied te beperken tot het N2000 watergebied is de wettelijk vereiste afweging tussen alternatieve gebieden in en buiten N2000 onmogelijk.

Afbakening onderzoeksgebied

Het is niet begrijpelijk waarom RWS alleen voor het IJsselmeer een onderzoek wil instellen omdat de Nederlandse zandreserve zich niet alleen in dit beschermde N2000 watergebied bevindt. Het gaat in tegen het beleid van integraal onderzoek. Waarom breidt RWS het planMer onderzoeksgebied niet uit tot andere voor de hand liggende gebieden? De noodzaak om zand te winnen t.b.v. waterberging, als gevolg van de zich steeds sterker opdringende gevolgen van de klimaatverstoring, is bijvoorbeeld veel actueler en voor de hand liggend langs de grote rivieren (Rijn, Maas, IJssel).

Zoetwaterreserve

Het andere grote beletsel naast Natura 2000 is het belang van het IJsselmeer als nationale zoetwaterreserve. Eveneens als gevolg van de zich steeds sterker aan ons opdringende gevolgen van de klimaatverstoring wordt het belang van de zoetwaterreserve functie van het IJsselmeer de laatste jaren steeds meer benadrukt. De regelgeving en de aanmerking als dwingend nationaal belang van het IJsselmeer als zoetwater reserve staat zandwinning in de weg. Immers bij zandwinning is steeds het risico aanwezig van vervuiling en intoxicatie van het zoete water. De verzilting is anno 2024 al een groot probleem. Bij zandwinning worden meer dan eens zoutlagen aangeboord. Baggeren en zandwinning rond de vaarweg bij Kornwerd is mede daarom recent stilgelegd.

Hieronder wordt dit toegelicht.

1.1 ADC-toets

Het IJsselmeer is in de 70-iger jaren aangemeld onder de Convention on Wetlands (Ramsar). Dit verdrag is vertaald in nationale wetgeving. De door “Ramsar” beoogde bescherming van natuurwaarden zoals nu ook uit de instandhoudingsdoelen van Natura 2000 blijkt, wordt geenszins gehaald. Nederland handelt aldus in strijd met internationale verdragen.

Het is voorzienbaar dat substantiële zandwinning in het N2000 gebied vrijwel steeds zal stranden op de ADC-toets (als vastgelegd in de Wet natuurbescherming artikel 2, lid 8), die nodig is in verband met het N2000 verdrag. Het is voorzienbaar dat er alternatieven zijn buiten het N2000 onderzoeksgebied. Verder is er geen sprake van ‘dwingende redenen van groot openbaar belang’ voor het winnen van zand. Daarom zal er geen zandwinning mogelijk zijn in het Ramsar/N2000 gebied.

1.2 Onderzoeksgebied

De brief “Water en bodem sturend” van 25 november 2022 van de minister schrijft een integrale aanpak voor.

Een onderzoek naar uitsluitend zandwinmogelijkheden vanuit het water en dan nog uitsluitend in het IJsselmeer voldoet niet aan de voorgeschreven integrale aanpak. Ook andere locaties zonder Natura2000 status of zonder de functie van zoetwaterreserve dienen te worden betrokken in het onderzoek (denk aan alternatieven als winning op land, op de Noordzee, in de rivierengebieden en winning en dus import vanuit het buitenland).

Net als voorheen zal er een integrale zandwinkaart moeten komen voor geheel Nederland, zodat een afweging kan worden gemaakt tussen de alternatieve gebieden waar zandwinning denkbaar is. Het is een vorm van willekeur om alleen in een N2000 gebied naar zandwinmogelijkheden te zoeken.

Het gaat in tegen het integrale beleid om geen andere belangen te betrekken bij het onderzoek. Bij zandwinning gaat het niet alleen om het belang van de bouw, maar ook om andere regels en belangen, zoals de noodzaak van zoetwaterreserve en het belang van waterberging langs de rivieren.

Door de beperking tot het IJsselmeer is geen afweging mogelijk welk gebied het meest in aanmerking zou komen voor zandwinning, mede gezien de andere opgaven.

1.3 Zoetwaterreserve

Het hele IJsselmeergebied kent een wettelijke verplichting voor het verbeteren van de waterkwaliteit vanuit de Kaderrichtlijn Water. (KRW).

Het IJsselmeergebied voldoet nu nog niet aan deze normen en verwacht mag worden dat het bewerken en omwoelen van de bodem en diepere lagen negatief gaat uitwerken op de huidige waterkwaliteit.

Het onmiskenbare belang van het IJsselmeer als zoetwaterreserve voor Nederland wordt steeds dringender. Zandwinning veroorzaakt risico's voor verzilting en intoxicatie. Het belang van zoet water is beschermd in bindende wet- en rijksregelgeving. Zie de brief "Water en bodem sturend" van het ministerie van IenW van 25 november 2022:

Het spoelen van zand met IJsselmeerwater in een niet gesloten systeem leidt tot verdere verzilting van het water. Het idee dat diepe zandputten zouden kunnen bijdragen aan slibberging is vooringenomen (pag 26). Bij de beoordeling van de vergunningaanvraag van Smals is door hydrologen al gewezen op het risico van intoxicatie bij diepe putten, o.a. door de vorming van H₂S (waterstofsulfide) en HCN (waterstofcyanide). Daarnaast speelt de historische vervuiling, bijvoorbeeld door zware metalen, PCB's, Pfas, PAK's, etc. Ook die kunnen de waterkolom verontreinigen en problemen veroorzaken bij de bereiding van drinkwater en functies voor de landbouw.

1.4 Biotoop- en soortenbescherming

In de zaak Smals is gebleken dat tenminste 4 beschermde watervogels (Kuifeend, Topper, Tafeleend en Fuut) zodanig in aantal zijn gedaald dat activiteiten in de wetlands/ondiepe gebieden (tot 4 m diepte) niet toelaatbaar zijn. Zie de MER-rapporten en het advies van de CieMer Utrecht d.d. 11 februari 2016, projectnummer 3062 betreffende Industrie zandwinning IJsselmeer commissiener.nl/docs/mer/p30/p3062/a3062tsea2.pdf.

Er is geen grond om aan te nemen dat de toestand zou zijn verbeterd, integendeel zelfs.

Ook de biotoopbescherming in het IJsselmeergebied zal in de weg staan van zandwinning in gebieden tot 4 m diepte. Daarnaast is onvoldoende onderzoek gedaan in de zaak Smals. Ook de uitkomsten van onderzoek naar het belang van de IJsselmeer Wetlands en het onderwaterlandschap (ecologie, geomorfologie en aardkundige waarden) zullen voorzienbaar een beletsel zijn voor zandputten. Voorts zal nader onderzoek nodig zijn naar de gevolgen van de verstoring voor vis en andere onderwater fauna t.g.v. zandwinning net zoals de geluidshinder onder water. Ook de effecten op de flora dienen te worden onderzocht.

Uit andere bronnen is bekend dat de doelaantallen voor de meeste onder N2000 beschermde vogelsoorten in de loop der jaren niet zijn gehaald in het IJsselmeergebied. Zie o.a. het rapport Actualisatie Doeluitwerking Vogelrichtlijnsoorten IJsselmeergebied 2020 (in opdracht van RWS Midden-Nederland) <https://open.rijkswaterstaat.nl/open-overheid/onderzoeksrapporten/@102294/actualisatie-doeluitwerking/>.

Daarbij is de situatie voor de broedvogels als totaal slechter dan voor de niet-broedvogels. Een belangrijk deel van de aantalsfluctuaties impliceert sterkere afnames in het IJsselmeergebied dan het landelijk gemiddelde. Dat is een sterke aanwijzing dat de oorzaak van afname in het N2000-gebied van het IJsselmeergebied zelf ligt.

Veranderingen in broedvogelaantallen in recente jaren (2015-2019) ten opzichte van 2000-2005 in Nederland en per N2000-gebied (%).

Soort	Landelijk	Regio	IJsselmeer	Markermeer & IJmeer	Emmeer & Gooimeer	Veluwerandmeren	Zwarte meer	Ketelmeer & Vossemeer
Aalscholver	-3	-47						
Visdief	-23		0	106	-43			
Bontbekplevier	-26		-57					
Snor	45		-16				43	
Grote karekiet	-59					-32	-39	-34
Rietzanger	40		-39				13	
Lepelaar	125		92					
Purperreiger	86						-87	
Roerdomp	13		-6			-10	60	40
Bruine kiekendief	-27		-82					
Porseleinhoen	-19		-63				-60	-73
Kemphaan	-83		-91					

- Groen: toename > 10% groter dan landelijke trend
- Geel: toename kleiner dan landelijke trend
- Oranje: afname minder groot dan landelijke afname of <10% kleiner dan landelijke afname
- Rood: afname > 10% groter dan landelijke trend
- Wit: gebied niet aangewezen voor soort

1.5 De schijn van vooringenomenheid

Rijkswaterstaat wekt de schijn van vooringenomenheid.

- De gebiedsafbakening: Het heeft er alle schijn van dat de keuze voor alleen water als onderzoeksgebied vooral is ingegeven door de varende zandwind industrie.
Zandwinning in alternatieve gebieden en buiten N2000, bijv. in de polders en de riviergebieden en zandwinning t.b.v. andere doeleinden dan de bouw hadden niet buiten het onderzoek mogen blijven.
- Soortenbescherming: het is onbegrijpelijk dat RWS niet de adviezen van de Cie MER Utrecht t.a.v. het onderzoek van Smals m.b.t. de soortenbescherming heeft aangehaald.
- Slibvang: de aanname 'Het winnen van zand kan een positief effect hebben. Een zandwinput kan fungeren als een slibvang (pag 26)' is onbegrijpelijk in een N2000 gebied.

1.6 Verspilling van overheidsgelden

Nu het voorzienbaar is dat zandwinning in deze N2000 gebieden niet haalbaar is, is er bij het instellen van een planMer sprake van verspilling van overheidsgelden. Zie ook de zienswijze van Het Blauwe Hart.

Er is geen dure planMer nodig om tot de conclusie te komen dat geen zandwinning mogelijk is in het IJsselmeer. Alleen Alternatief 1 (geen zandwinning, zie Witteveen en Bos pag. 36) is toegestaan onder de bestaande wet- en regelgeving.

Hoofdstuk 2 Subsidiar

Landschappelijke-, cultuurhistorische waarden en rust en ruimte

Los van het bovenstaande (dat er feitelijk sprake is van een verbod op zandwinning in het N2000 gebied), is zandwinning ook in strijd met andere belangen en beleid:

2.1 Landschap van wereldklasse:

opnemen in gebiedsdoel, beoordelingskader doelbereik en beoordelingskader milieu

De kernkwaliteiten van het gebied, zoals landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteiten worden op pag 7. niet vertaald naar een gebiedsdoel. Het is onbegrijpelijk dat de beschreven landschappelijke kwaliteit (bijv. rust, ruimte, donkerte, wijdsheid) niet als gebiedsdoel benoemd wordt, het wordt immers bedreigd door zandwinactiviteiten. Rust wordt genoemd als een knelpunt voor het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen (pag. 27) voor vogels. En rust, ruimte, donkerte en wijdsheid worden natuurlijk verstoord door het lawaai van de zandwinzuigers, de aan- en afvoerdrukte van scheepvaart, de lelijkheid van de leidingen en de 24-uur veiligheidsverlichting .

De doelstelling landschap van wereldklasse mist nu dus ook in het Beoordelingskader doelbereik (pag. 39) en deels in het Beoordelingskader Milieu (pag.40). De alternatieven moeten gewogen worden op verstoring van de landschappelijke waarden wijdsheid, donkerte, stilte en rust.

Cultuurhistorische waarden

Het rapport noemt de zichtbare sporen van de geschiedenis in het landschap van zowat 10.000 jaar geleden tot nu. Bijvoorbeeld de kliffenkust, de oude steden, de verdrongen dorpen, de braken of wielen. Wij wijzen met name op de zichtbaarheid van de kliffenkust vanaf het water en het zicht vanaf die kust over het IJsselmeer. Wij wijzen ook op de visserijcultuur rond het IJsselmeer. Het doet recht aan het rijke visserijverleden op en rond de Zuiderzee, om de visserij binnen de ecologische draagkracht van het IJsselmeer te behouden. Het sluit aan bij de beoogde ontwikkeling naar duurzaamheid om een gezond produkt als vis lokaal te vangen en ook lokaal af te zetten voor de lokale consumptie. De IJsselmeervisserij is reeds drastisch ingekrompen en dat dreigt er door zandwinning niet beter op te worden.

Kustbewoners, vissers en toeristen: opnemen bij de gebruiksfuncties van het Beoordelingskader Milieu

De kustbewoners worden op verschillende manieren geconfronteerd met de gevolgen van zandwinning. Hierboven is de afbreuk van de landschappelijke kwaliteit al genoemd. Dat is van invloed op hun welzijn, maar ook op hun portefeuille. Want de recreatie- en toerismesector is hun belangrijkste economische activiteit (goed voor de helft van de economische waarde en werkgelegenheid in het IJsselmeergebied, pag. 30). En juist de toeristen van onze kust zoeken rust, natuur, donkerte, wijdsheid en stilte.

Ook onze vissers en aanverwante bedrijvigheid aan wal, dreigen door de zandwinning een verdere opbrengstenderving te krijgen. Enderzijds door de inperking van mogelijke visgebieden. Anderzijds hebben ingrepen in het IJsselmeer altijd geleid tot minder vis en heeft zich dat altijd vertaald naar vermindering van visquota.

De visserij wordt al genoemd bij de gebruiksfuncties. Maar de bewoners en het toerisme nog niet. Het thema “gebruiksfuncties” moet dus uitgebreid worden met de effecten op kustbewoners en toerisme.

2.2 Methode en Diepte van zandwinning

De NRD geeft op een tal hoofdvragen geen antwoord. Het is niet duidelijk:

- hoeveel zand er zal worden gewonnen;
- waar in het IJsselmeergebied, op hoeveel locaties;
- hoe het zand wordt gewonnen, met welke methodes.

Dit vraagt om nader onderzoek, zie verder 2.5.

Alleen over de diepte staat enige informatie en die informatie leidt tot meer vragen:

RWS lijkt gezien het rapport van Witteveen en Bos geneigd te verwijzen naar zandwinning op +/- 60-80 meter diepte, zoals de Urker Laag. Dit is in afwijking van eerdere toezeggingen dat zandwinputten dieper dan 30 meter niet meer worden toegestaan.

Er wordt gesteld dat zandwinning in gebieden tot 3 meter diepte is uitgesloten. Voorheen ging RWS en de CieMer Utrecht uit van gebieden tot 4 meter diepte met waardevolle ecosystemen. De N2000 bescherming gaat uit van algehele bescherming van het systeem van Wetlands en aanliggende diepere delen van het IJsselmeer. Deze ecologische systeemonderdelen kunnen niet los van elkaar worden gezien. Denk bijvoorbeeld aan broed- en fourageerbiotoop van duikeenden.

2.3 Metingen - Nulmeting/Nuloptie

De NRD geeft ook geen geen antwoord op de volgende vragen:

- hoe is de kwaliteit van de bodem op dit moment;
- hoe is de kwaliteit van het water;
- hoe is de kwaliteit van de lucht.

Als dat niet bekend is, hoe kan dan ooit het effect van zandwinning worden gemeten?

Het resultaat van de 0-meting is waarschijnlijk dat voor veel beschermde soorten en biotopen nu al sprake is van een forse achterstand ten opzichte van de instandhoudingsdoelen. In dat geval moet de 0-optie worden gekozen (door Witteveen en Bos, pag. 36, Alternatief 1 genoemd). Verontrustend was dat Witteveen en Bos bij de eerste presentatie te Lelystad de nul-optie niet wilde onderzoeken.

0-metingen zijn nodig als beginpunt voor verdere metingen en om normen te stellen. Gezien het feit dat de kwaliteit van het IJsselmeergebied achteruit is gegaan sinds 2000 moet er toegewerkt worden naar een normering die leidt tot verbetering. Kaders en normen liggen nog niet vast. Metingen zijn niet gedaan. Zonder deze metingen is het effect van zandwinning niet te toetsen. Zie verder 2.5.

Ook voor de uitvoeringsfase moeten normen worden gesteld. Het toetsen van het effect van zandwinning gebeurt op dit moment aan de hand van een monitoringsprogramma dat opgesteld wordt door de zandwinner. De overheid dient dat zelf ter hand te nemen om objectiviteit te waarborgen.

2.4 “Het opwekken van duurzame energie met respect voor kernkwaliteiten”

Het onderzoek naar de mogelijkheid van zonnevelden of andere energievormen in het IJsselmeer valt buiten de scope van het onderzoeksprogramma. Hoofdstuk 1.2. Het is dubieus bij het vaststellen van het programma zandwinning zijdelings vooruit te lopen op (de mogelijke locatie van) zonnevelden in het N2000 watergebied.

2.5 Nader te onderzoeken t.a.v. Methode en Metingen

Methode

Het programma moet antwoord geven op de vraag of er zandwinning kan plaatsvinden en zo ja waar, hoe diep, hoeveel en met welke methode.

- In de PlanMER zouden de te vergunnen zandwinningen moeten worden gemaximeerd. Het moet binnen de natuur- en milieurandvoorwaarden passen, bijdragen aan gebiedsdoelen en voldoen aan de door de Overheid vastgelegde beleidskaders inzake afbouw van het gebruik van fossiele brandstoffen.
- Er wordt onvoldoende aandacht gegeven aan de methode. Zandwinning zonder werkeilanden is toegezegd. Het aanleggen van slib(ei)landen is niet gericht op verbetering van de natuur en daarom verboden maar duikt toch telkens weer op. Niet alleen slib van bodem en vaargeulen, ook als het zand-watermengsel aan boord gescheiden wordt bevat het water 10 tot 20% slib.
- De vraag is, blz. 20, of en zo ja op welke wijze de vernieuwing van het zandwinbeleid kan sturen op het verminderen van de emissies door zandwinning. Daarbij is aandacht nodig voor de methode van zandwinning. Zandwinning en spoeling in een gesloten circuit en zandzuiging zonder aantasting van het bodemlandschap is minder belastend. Onderzoek is nodig naar te stellen kaders m.b.t de toegestane methodes, technieken en energiebronnen, uitmondend in maximale waarden voor uitstoot.
- Op pag. 16 wordt gesteld dat Nederland streeft naar reductie van de netto-uitstoot van broeikasgassen tot 0 in 2050. Maar op dit moment weten we niet in welke gebieden zandwinning mogelijk zal zijn en hoeveel locaties daar vergund worden. Onderzoek naar het maximale aantal zandwinningen dat het gebied kan dragen is onontbeerlijk. Ook met inachtneming van projecten voor andere doeleinden. Alles met het oog op het konkretiseren van de totale afbouw van de uitstoot van broeikasgassen (20 miljoen m³ zand is transport van tenminste 7000 binnenvaart schepen!).

Metten is weten

Er is op dit moment geen reëel zicht op de behoefte aan zand.

- Metten is weten; er ontbreekt, zoals eerder gesteld, een nulmeting van de te toetsen waarden (bodemgesteldheid, waterkwaliteit, biotoop, soorten, landschapswaarden: bijv. stilte, donkerte) en informatie over de desbetreffende parameters in 2000.
- Het is bizar dat de scenariostudie naar de benodigde hoeveelheid zand van 2025 – 2050 er nog niet is. De hoeveelheden in afbeelding 2.1 zijn speculatief. Want pag. 12, de RVB registreert niet de domeinvrije hoeveelheden die worden gewonnen ten behoeve van rijksprojecten.

- Goed dat er een inventarisatie onderzoek naar de behoefte aan cement loopt. Belangrijk is dat er ook een inventarisatie van het hoeveelheid zand middels boorkernen van bruikbaar en bereikbaar zand voor de beoogde locaties onder het IJsselmeer wordt uitgevoerd op verschillende dieptes. Dit geeft inzicht in de zinvolheid van zandwinning en het risico van de verstoreng van de bovenliggende lagen en het effect op het onderwater ecosysteem.
- Alternatieve werkwijzen in de bouw om minder zand te gebruiken moeten integraal worden onderzocht en afgewogen. De belasting van ons milieu door cement- en betonproductie is te groot. Gezien de klimaat- en stikstofproblematiek dient het gebruik van zand als bouwstof vermeden te worden. Het is aannemelijk dat de zandbehoefte zal afnemen door minder schadelijke bouwmethodes. Een overschakeling op natuurinclusief, circulair bouwen met natuurlijke grondstoffen (biobased) is al zichtbaar en uitbreiding daarvan is al in gang gezet. Zandwinning is met het oog op het voorgaande steeds minder urgent en dat zou in de bovengenoemde scenariostudie ook aan de orde moeten zijn.
- Er dient een beter overzicht van de sedimentlagen (blz. 10) te worden verschaft. De grenzen zijn op dit moment niet scherp en er is een grote heterogeniteit. Dit zijn onmisbare gegevens om doelmatig plannen te kunnen toetsen.
- Vanuit de Europese Kaderrichtlijn water zijn er doelen geformuleerd. Het IJsselmeer voldoet niet aan de KRW-normen (zie pag. 28). Het lijkt onontbeerlijk dat dit nog onderzocht gaat worden en dat de uitkomsten van dit onderzoek beschikbaar zijn, teneinde te kunnen bepalen welke maatregelen daartoe nodig zijn. De vraag is of het dan zo wie zo nog "ruimte" is voor de emissies vanuit zandwinning.

3. Conclusie

Wij sluiten ons voor het overige aan bij de standpunten van Het Blauwe Hart. Wij blijven bij onze standpunten als eerder verwoord in onze brief van 19 januari inclusief onze positiebepaling. We verzoeken u af te zien van het instellen van het voorgenomen planMer onderzoek. Als u daar onverhoopt wel toe zou besluiten zouden op zijn minst de door ons aangevoerde aanvullingen en correcties ingepast moeten worden.

Getekend op 17 februari namens:

- Stichting Gaasterlân Natuerlân
- Vogelbescherming Nederland
- IJsselmeervereniging
- Aksjegroep Murns, Aldemardum en Himmelum

Baukje Miedema,
Murnserdyk 34
8573 WP Murns
0657621330